Українська революція 2004 - 2005 років

Спроба теоретичного аналізу

Валентин Якушик,
доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту європейських досліджень
НАН України

Українська революція, що почалася наприкінці листопада 2004 року, стала важливою історичною віхою в розвитку всього пострадянського простору, помітною подією світової історії *2004 - 2005 років. Не випадково вона стала предметом серйозних інтерпретаційних зусиль представників основних культурно-політичних і наукових течій не тільки в Україні, й у цілому світі. З політологічної точки зору, спектр оцінок подій, пов'язаних* з *політичною кризою в Україні, зводиться до використання переважно таких понять: 1) революція; 2) спонтанний протест народних мас на захист демократичних прав і свобод; 3) комплекс політичних технологій (у тому числі* з *елементами карнавальної культури), що застосовувався для забезпечення передачі влади від однієї групи правлячої еліти іншій її групі; 4) державний переворот, антиконституційна змова, путч, результати якого було легалізовано юридичним шляхом. Безвідносно до можливих конкретних політичних оцінок подій 2004 — 2005 років і процесів, що відбуваються в Україні нині, автор статті стоїть на теоретика-методологічних позиціях, що дають підстави для висновку про наявність в країні найважливіших істотних рис політичної і духовно-цивілізаційної революції.*

Поняття революції, її типи і різновиди

Багатовимірне і багатоаспектне поняття „революція" протистоїть низці суміжних понять і категорій. І водночас воно в тому чи іншому аспекті має спільні риси з різними суміжними категоріями.

1. Так, відрізняючись від а) занадто тривалої стабільності, стаціонарності (нерухомості), застою (стагнації), а також б) регресу і

деградації, революція — це **справжній рух вперед, реальна модернізація, суттєві прогресивні зміни.** (Однак критерії прогресивності, як правило, дуже суб'єктивні. І тому варто враховувати, що те, що на перший погляд сприймається як радикальна модернізація, з часом і з урахуванням багатьох аспектів проблеми суспільного розвитку може набувати чітких рис руху по колу, відтворення давніх схем і „зовсім не прогресивних" зразків). В цьому аспекті революція подібна до еволюції.

2. Як **справжнє оновлення** і як **конкретний процес,** а не одноактна подія, революція — це **реальні справи, а не лише гасла та перелік побажань.** В цьому революція також нагадує еволюцію і якісно відрізняється від поверхневого епатажу з його революційною фразеологією та порожніми, беззмістовними апеляціями до (можливо, „модних" чи наділених певними іншими позитивними конотаціями) тих чи інших аспектів пасіонарної, динамічної культури та відповідних періодів політичної історії з її домінуванням.

3. На відміну від повільної та (або) розтягнутої на тривалий час еволюції революція - це **рух прискореними темпами.** (Однак прискореними темпами може відбуватися і деградація та самознищення, анігіляція).

4. Революція - це **якісні перетворення, стрибок у розвитку,** що протиставляється простим кількісним змінам, поступовому нагромадженню вдосконалень.

5. Революція — це також **сила і процес, що простоїть поверненню в минуле, контрреволюції, реваншу реакційних сил.**

6. На противагу перевороту (як відносно швидкому і простому захопленню важелів влади) революція - **це глибока зміна усієї системи, її базових принципів,** а не просто зміна правлячого режиму.

7. Позаяк поняття „переворот" має ще одне трактування - захоплення влади силами, що не спираються на масовий народний рух, то в цьому аспекті революція набуває значення **активних дій широких народних мас проти існуючого режиму.**

8. На відміну від бунтів і путчів, пов'язаних з нереалістичними програмами або неефективними політичними діями та пануванням негативних емоцій, революція виступає як **ефективний інструмент здійснення конструктивних завдань.**

9. За стилем життя революція - це **розрив з рутиною, із застарілими формами** організації та функціонування влади, це **впровадження інноваційних підходів.**

10. Революція часто означає **руйнування конституційного (або щонайменше детально юридично оформленого та інституціоналізованого) режиму, запровадження тимчасових форм правління, скасування режиму старої законності** (або старого режиму сваволі чи анархії — залежно від обставин). Водночас вона також може

бути пов'язана із **встановленням режиму беззаконня або анархії.**

11. Революція ~ це **застосування диктаторських, авторитарних, силових засобів** вирішення суспільних конфліктів на відміну від спокійних політичних методів розв'язання складних питань шляхом їхнього обговорення (зокрема, в ході парламентських дискусій), з'ясування позицій та інтересів сторін, можливостей для компромісу, **а** також через використання механізмів виборів, референдуму тощо. Вона нерідко веде **не лише до тимчасового встановлення, але й закріплення диктаторських форм політичного режиму.**

12. В аспекті легітимності революція є або проявом **узурпації влади** (наприклад, з точки зору старого, дореволюційного права), або, навпаки, являє собою **повалення влади узурпаторів, встановлення або створення умов для відновлення легітимної влади** [1].

Застосування поняття „революція" може вбирати в себе всі означені вище (та деякі інші) аспекти, а може обмежуватися якимись із них. Отже, можливе різне розуміння революції, і кожне, за умови дотримання відповідної внутрішньої логіки аналізу і його висвітлення, буде правильним. Але слід пам'ятати, що це будуть різні концепції революції, які можуть значно відрізнятися одна від одної. І на базі кожної з них можуть створюватися суттєво різні типології та пропонуватися аргументи на підтримку тих чи інших типів процесів.

Якщо коротко сформулювати багатовимірну, багатоаспектну типологію революцій, то слід розрізняти такі їх „чисті" типи, що протиставляються один одному в межах тієї чи іншої можливої типології, яка пропонується на базі конкретного критерію чи комплексу застосовуваних критеріїв класифікації:

1. За сферою здійснення: а) політичні, б) соціально-економічні, в) культурні (духовні) революції*.

2. За характером і ступенем організованості: а) спонтанні та б) професійно підготовлені й керовані (під час здійснення) та супроводжувані в подальшому.

3. За своєю історичною значимістю: а) прогресивні (або просто прогресистські — тобто такі, що афішують спрямованість у майбутнє, а не в минуле) і б) консервативні.

4. За класовою природою: а) антирабовласницькі; б) антифеодальні, буржуазні; в) антибуржуазні; г) антиноменклатурні, антикримінальні,

---

*Крім цих головних типів революції, що виокремлюються за сферами життя суспільства, можуть бути запропоновані й інші - на базі знаходження інших царин з-поза тих трьох головних, узагальнюючих, що тут вказані, або через виокремлення певних складових з однієї із загальноприйнятих в науці і в суспільному дискурсі сфер. Так, може йтися про революцію інформаційну, науково-технічну, аграрну, промислову, бюджетну, демографічну, сексуальну, дієтологічну, ціннісну, епістемологічну тощо.

гуманістичні.

5. За провідними силами та головними учасниками: а) революції рабів; б) селянські; в) бюргерські; г) пролетарські; д) люмпенські тощо.

6. За ідейною гегемонією тих чи інших суспільних класів і страт (в сучасних умовах): а) неофеодальні; б) буржуазні; в) пролетарсько-соціалістичні та люмпенсько-соціалістичні (початкові елементи чого можемо спостерігати зараз в Болівії та Венесуелі); г) постбуржуазні, посткомуністичні гуманістичні (з гегемонією меритократії).

7. За об'єктивною природою змісту пропонованих суспільних змін: а) базовані на утопічних ідеях і планах і тому такі, що об'єктивно не можуть бути здійснені в задекларованому вигляді в даних історичних чи географічних умовах (а якщо й здійснюються на практиці, то лише як якийсь інший тип революції); б) достатньо реалістичні і прагматичні.

8. За ступенем розгортання свого потенціалу: а) завершені (в головному успішні); б) незавершені (частково успішні); в) придушені або такі, що самозруйнувалися, зазнали провалу.

9. За темпами (чи просто „темпераментом"): а) такі, що динамічно розгортаються; б) „повзучі", уповільнені.

10. За специфікою використання традиційних (діючих у певному суспільстві) правових процедур: а) такі, що здійснюються в межах чинних норм права; б) такі, що не спираються на чинні норми права або здійснюються з порушенням певної частини конституційно-правових (особливо процесуальних) норм.

11. За ступенем відносно позитивного сприйняття більшістю громадян (чи населення взагалі), а також іншими країнами: а) легітимні та б) нелегітимні.

12. За політичними результатами (щодо створення умов для встановлення того чи іншого політичного режиму): а) демократичні; б) такі, що створюють (на довгий період) систему диктаторських (авторитарних та/чи автократичних) органів влади або ж створюють умови для панування анархічного політичного режиму чи навіть режиму тотального терору і геноциду (як політичні революції початку 1990-х років в Сомалі, Руанді та Бурунді чи революція початку 1970-х років у Камбоджі).

13. За культурно-цивілізаційними та національно-культурними наслідками: а) націотворчі - такі, що об'єднують етнічну або культурно-політичну спільноту; б) сепаратистські (чи іредентистські); в) антиколоніальні; г) антиімперіалістичні; д) проімперіалістичні тощо.

14. За загальними соціально-економічними та іншими комплексними суспільними наслідками (щодо головних показників рівня суспільного розвитку та якості життя): а) конструктивні, прогресивні та б) деструктивні, контрпродуктивні.

15. За значенням для політичної загальносвітової (чи регіональної)

суспільної практики і теорії: а) симптоматичні, повчальні; б) такі, що не мають важливого політичного значення, досить випадкові, периферійні для історичного процесу.

16. За ступенем схожості на інші революції: а) унікальні; б) типові.

17. За психологічними наслідками для своїх прибічників: а) надихаючі; б) такі, що розчаровують; в) такі, що з часом викликають відразу.

18. За переважним емоційним „навантаженням" в суспільстві — супроводжувані „вибухом" позитивних чи негативних емоцій: а) революції-свято та б) революції-біда, жах. (Так, О. Забужко з посиланням на „Окаянньїе дни" І. Буніна вказує на революції з „відкритим тріумфом кримінального елементу" [2]. Зокрема, хроніка початкового етапу киргизької революції 2005 року дає аналогічний матеріал для роздумів щодо правомірності цієї типології).

19. За наслідками стосовно цілісності держави і соціуму: а) об'єднуючі країну та б) такі, що розколюють народ і країну.

20. Стосовно місця країни у міжнародному просторі: а) які інтегрують країну в світову спільноту та б) які протиставляють світові свою країну у вигляді держави-ізгоя.

Кожна наукова типологія суспільних процесів (в тому числі і революцій) та інституцій, що вводить або „чисті типи", або історичні типи, спрямована на те, щоб дати інструментарій для аналізу конкретних подій, які в межах цих типологій можуть мати вигляд таких, що відповідають ознакам того чи іншого чітко визначеного типу, або являють собою змішані та проміжні типи, „розташовані" між пропонованими „чистими" та історичними типами. Застосування різних типологій для характеристики сучасних процесів в Україні дасть можливість відтворити багатовимірну, багатоаспектну, комплексну картину нинішнього етапу суспільної трансформації в ній.

Для об'єктивності загальної й узагальнюючої картини дуже важливо, щоби факти (і відповідні аспекти дійсності) не просто підбиралися, тим більше - не виривалися з загального контексту, а досліджувалися і тлумачилися в усій їх сукупності й у максимально можливій повноті їх взаємозв'язків, щоб допускалася можливість різноманітних їх інтерпретацій.

З урахуванням безлічі різних класифікацій (типологій) революцій, варто зазначити, що їх типи (в межах аналізу однопорядкових, але якісно відмінних одна від одної груп революцій) виокремлюються на підставгтих чи інших критеріїв, що розглядаються як головна, сутнісна характеристика революції. Ті ж характеристики революцій, що розглядаються як неголовні (чи другорядні), використовуються як критерії виокремлення різновидів (видів) революцій у межах кожного з їх типів. Розгляд логічного ланцюга „тип революції — її різновид" ґрунтується на філософській традиції виявлення зв'язку між сутністю

та явищем, а інтерпретації тих чи інших різновидів революції як конкретних форм революції (що відрізняються одна від одної за специфікою методів боротьби за владу) є проявом сприйняття дослідником як одного з головних методологічних інструментів категоріальної пари „зміст - форма" [3].

Із зазначеного цілком зрозуміло, що використання поняття „революція" для характеристики політичної кризи в Україні наприкінці 2004 - на початку 2005 року і подальших процесів може базуватися на різних ціннісних інтерпретаціях не лише самих цих надзвичайних (неординарних) подій, але й на різному ставленні їх інтерпретаторів до концептуально-методологічного інструментарію, зокрема - до відповідного категоріального апарату, багатоаспектного і пов'язаного з широким спектром можливих конотацій.

Політична революція

Цей аспект української революції 2004 - 2005 років, мабуть, найбільш простий з наукової точки зору, але найчастіше саме він (з огляду на зазначені вище її різні інтерпретації) виявляється досить складним і неоднозначним з практично-політичної та юридичної точок зору.

Структура і механізм реальної і віртуальної (що розгорталася насамперед на екранах телевізорів і на трибуні київського Майдану) „помаранчевої" революції була описана автором цієї статті в січні 2004 року в аналітичній записці, наданій в розпорядження політиків і юристів, що захищали у Верховному Суді України інтереси одного з кандидатів у Президенти - сторони судового процесу, що програла справу у, по суті, революційному Верховному Суді. Всі головні положення цієї аналітичної записки, були відтворені в судовому засіданні народним депутатом України Н. Шуфричем і офіційно сприйняті протилежною стороною як „чергові вигадки" реакціонерів.

Основні ідеї, що стосуються справді революційного характеру політичних процесів в Україні, що почалися в день проведення другого туру президентських виборів (21 листопада 2004 року), можна звести до такого узагальненого переліку. Наприкінці 2004 - початку 2005 року здійснювався систематичний прямий тиск широких революційних мас (і їх представників у різних органах влади і політичних організаціях) на Президента і його адміністрацію, Верховну Раду і уряд, на Центральну виборчу комісію та органи установчої влади інших рівнів, на Верховний Суд і Генерального Прокурора, на керівництво міністерств і відомств, регіональну та місцеву владу, на локальні адміністративно-виробничі й освітні структури (зокрема, на керівництво ВНЗ, шкіл і підприємств). Серед найважливіших форм прояву такого тиску були: блокування шляхів і захоплення будинків; система дій, спрямованих на виведення військових частин і підрозділів міліції з підпорядкування своєму

командуванню; вихід з підпорядкування центральній владі низки регіональних і місцевих органів влади і деяких компонентів загальнодержавних органів влади, створення і функціонування вищого координаційного органу революції, що претендував на здійснення вищої законодавчої, виконавчої та установчої влади - Комітету національного порятунку, що почав видавати свої декрети; неконституційне „прийняття присяги Президента" кандидатом у Президенти тощо. Цю картину яскраво доповнював революційний наметовий табір, розгорнутий у центрі Києва з комплексом охоронних структур і системою масового ідеологічного та культурно-розважального забезпечення, насамперед -з постійно діючою трибуною для проведення театралізованих мітингів на Майдані з відкритим прямим виходом в ефір через „5 канал" телебачення, що підтримував революціонерів.

Уся система державної влади в Україні перебувала в стані потрясіння. Швидко руйнувалася звична система її функціонування. По суті, протягом кількох місяців в країні існувало двовладдя: на певній частині території фактично встановилася нова реальна влада, а на іншій її частині паралельно діяли дві різні (конфронтуючі) влади — і революційна нова, і стара, традиційна (хоча і з деякими внутрішніми змінами). При цьому двовладдя мало не тільки територіальну форму прояву, але й інституціональну - деякі компоненти загальнонаціональних органів держави фактично вийшли з підпорядкування старої влади ще до моменту її легітимної заміни на нову. Верховна Рада, Верховний Суд і Конституційний Суд України, приймаючи важливі державні рішення, у тому числі й такі, що стосувалися застосування або зміни норм, чітко виписаних у Конституції та в інших найважливіших (органічних) законах, нерідко виходили за межі відповідного матеріального і процесуального права. А новий (радше „старий", раніше звільнений, але також наприкінці 2004 року революційний) Генеральний Прокурор був призначений (точніше „відновлений" на посаді після відставки його наступника) рішенням районного (!) суду з посиланням на норми трудового права, а не на основі норм конституційного й адміністративного права.

Є всі підстави стверджувати, що в2004 — 2005 роках виборчий процес в Україні відбувався в умовах паралельного розгортання як революційної, так і конституційно-демократичної (ліберально-плюралістичної) динаміки. Більше того, перша з них дуже часто вдавалася до камуфляжу під другу. Саме з цим пов'язане те, що в ході січневого (2005 року) процесу у Верховному Суді офіційним представникам тодішнього кандидата в Президенти В. Ющенка доводилося активно „відхрещуватися" від неспростовних фактів - широкого використання їх політичною силою під час проведення повторного голосування („третього туру" виборів) розгалуженої системи інституцій революційно-демократичної (а не конституційно-демократичної) держави, яскравих і явних форм

революційної діяльності - усім добре відомих як з повідомлень ЗМІ, так і з повсякденної практики. Вони, ці форми і факти, лише були в теоретичній формі узагальнені й у **концентрованій** формі представлені увазі Верховного Суду і громадськості в ході судового процесу і зігноровані судом.

До речі, цілком логічно (з огляду на встановлення тимчасового компромісу між силами, які протистояли одна одній), що Верховний Суд перетворився на суд революційний. Можна уявити собі, що відбулося б у країні, якби він діяв, виходячи з принципів правової, а не революційної держави, і якби знову (вдруге, як І після листопадового туру голосування) визнав вибори такими, що не відбулися, точніше такими, істинний результат яких неможливо встановити. Обурені маси революціонерів змели б і його, цей суд, і багато інших державних установ. І тоді не відомо, як би ліберальні сили Заходу, що щиро підтримували „помаранчеву революцію", ставилися б до її радикалізації. (Але повинні були бути й ті, хто з тактичних політичних чи економічних міркувань або з огляду на цінності стратегічного **культурно-цивілізаційного** характеру, вважали, що захищати принципи правової держави і політичного плюралізму варто і в цій, здавалося б абсолютно програшній ситуації - програшній в тактичному, але не в стратегічному сенсі).

З політичної та юридично-процесуальної точок зору відмова революціонерів від наукової об'єктивності і безпристрасності була правильною. Адже ставка була дуже висока - не тільки самі результати виборів, але й запобігання неконтрольованому розвитку революційної активності протестних мас. І (в дуже специфічний спосіб) головної мети ~ збереження відносного громадського спокою в країні - було досягнуто. Хвиля небезпечних суспільних потрясінь була зупинена через закріплення певного політичного компромісу, зокрема, і за рахунок об'єктивності оцінок реальної природи інституцій, норм і процедур, що тоді діяли. Інакше складно було б революціонерам апелювати не лише до революційної легітимності, а й до такої бажаної для них легітимності, як ліберально-демократична, електоральна. І неможливо було б зберегти хиткий соціальний мир, що нарешті поступово встановився в січні 2005 року

Тепер же, на початку 2006 року, існують нові умови, електорально-революційну легітимність ніхто не наважився серйозно оспорювати, опротестовувати в систематичному порядку. В Україні склалася ситуація відносного зіаг.и5 ^ио, досягнуто неформальних (і навіть деяких формалізованих) політичних компромісів. Існує своєрідне тимчасове загальнонаціональне порозуміння з фактичним визнанням {до оголошення офіційних результатів парламентських виборів) ідейно-політичної гегемонії в центральних органах виконавчої влади одного з провідних культурно-політичних таборів - з відповідним покладанням на нього

]

основної політичної відповідальності за загальний стан речей в країні.

В цій ситуації вже можна (і варто) звернути увагу і на вивчення природи та закономірностей формування й розвитку не лише правової, і не лише поліцейської псевдоправової держави (яка протистоїть реальній правовій державі), а й революційної держави (яка також, як правило, є антиподом правової). Тим більше це актуально, якщо врахувати, що нерідко лунають заклики до переходу до нового етапу „помаранчевої революції". Доцільно чітко усвідомлювати, який тип держави при цьому мається на увазі. Принаймні, громадянам треба краще знати, що таке революція, що являє собою революційна держава, які можуть бути її типи і різновиди і якими бувають наслідки їх активного функціонування.

Звичайно ж, виявлення позаправової природи системи масових силових дій в Україні в листопаді 2004 — січні 2005 року ще не є достатньою підставою для однозначної класифікації їх як політичної революції. Подібні дії не є специфічними ознаками лише революції. Вони - загальні ознаки як для неї, так і для бунту, повстання, перевороту. І в прагматичних політичних, і в суто ідеологічних цілях політичні супротивники „помаранчевих" революціонерів та існуючої на початок 2006 року в Україні „помаранчевої" політичної влади часто називають події кінця 2004 — початку 2005 року „помаранчевим" путчем* чи переворотом [6], тим самим явно намагаючись надати цим подіям негативного політичного забарвлення і відповідного смислового навантаження.

З наукової ж точки зору, від подібних явищ (путчу, перевороту, повстання) політична революція відрізняється насамперед тим, що вона на певному етапі „освячується" суверенною владою (а також, як правило, і міжнародною спільнотою) як: а) легітимна; б) така, що досягла поставленої політичної мети; в) така, що внесла істотні зміни в політичний лад. Якщо уникати конкретних ціннісних (політико-ідеологічних) характеристик, але залишатись послідовним у загальнотеоретичних і методологічних питаннях, то варто визнати, що всі ці три компоненти в явній формі присутні в оцінках процесів, що відбувалися в Україні, офіційною владою України й інших держав. А думки тих чи інших політичних сил і конкретних дослідників у цьому випадку не можуть бути підставою для відмови у визнанні того історичного факту, що мала місце політична революція. (Інша справа, що революції, у тому числі й у їх чисто політичному аспекті, можуть бути завершеними чи незавершеними. І в питанні, пов'язаному з запровадженням такої типології, також існує широке поле для різних інтерпретацій природи української революції).

---

*Так, зокрема, неодноразово висловлювалися В. Янукович [4], лідер Прогресивної соціалістичної партії Н. Вітренко [5], керівники та прибічники компартії України.

Проблема „кольору" української революції **2004 - 2005** років

В сучасний політичний лексикон (і, мабуть, в історію в цілому) гостра політична криза 2004 - 2005 років в України увійшла під назвою „помаранчева революція"*. Власне, питання щодо появи такої назви складається з трьох основних компонентів, торкається трьох аспектів.

1. Чому революція саме такого кольору — жовтогарячого (оранжевого, помаранчевого)? Тут відповідь зрозуміла. Це результат вдалого РЕ-ходу дизайнерів нових норм політичної естетики, політтехнологів виборчого штабу В. Ющенка, які обрали цей яскравий колір для його кампанії. І як зазначав Я. Лесюк (президент фонду „Український вимір", один з політтехнологів В. Ющенка - „автор-розробник оранжевого стилю"), „теплі тони жовтогарячого не могли повністю спрацювати у липні на Співочому полі під час старту президентської кампанії Ющенка, а свого максимально позитивного ефекту вони досягли взимку на майдані Незалежності" [8]. Перерісши в революцію, виборча кампанія набула у сприйнятті широкого загалу відповідного кольору, наповнила ним не лише „візуальний ряд" київського Майдану, а й увесь рух, що об'єднався навколо В. Ющенка.

2. Чому не „жовтогаряча", а саме „помаранчева" революція? Тобто, чому в назві революції українською мовою використовується прикметник „помаранчева", а не більш звичні (принаймні до кінця 2004 року) для більшості українських громадян слова „жовтогаряча" чи „оранжева"? Це вже питання, що стосується такої галузі політичних наук, як політична лінгвістика. І це вже предмет політичної семантики української мови, тієї її частини, яка не може бути повною мірою усвідомлена тими, хто користується лише, наприклад, англійською чи польською з їх однозначним найменуванням цієї революції відповідно — **„Orап§е"** та **„ротагапсжотеа".** Але ці мовні нюанси здатні відчуватися носіями російської мови, які можуть, іноді трохи (навмисно чи ненавмисно) перекручуючи українську, чітко звертати увагу на явні чи латентні відтінки політичних текстів і підтекстів. Зокрема, нерідко (з часткою іронії та/чи з явним негативним ставленням до відповідних подій) українська революція 2004 — 2005 років і російською мовою йменується „помаранчевая" - з використанням слова, якого немає в російській мові (в якій для позначення такого кольору є лише слово „оранжевая").

Стосовно історичного аспекту цього політико-лінгвістичного питання досить детальну відповідь дає Л. Гуцало, яка пише: „Звідки походить донедавна маловживане, а нині чи не найпопулярніше слово —

*Хоча сам автор цієї статті висловлював обережні сумніви щодо остаточності такої назви, маючи на увазі суто наукове розуміння цієї багатоаспектної історичної події, цих багатовимірних суспільних процесів [7].

прикметник „помаранчевий", яким пойменовано революційні події в Україні в листопаді - грудні 2004 року? „Помаранчевий" (синонім -„померанцевий") - походить від німецького слова **Ротегапге,** а те — від італійських **рото** - яблуко і **агапсіа** - апельсин (від **агапсіа** й отримано назву кольору — „оранжевий"). ...У класичній українській літературі — творах М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, І. Кочерги, П. Панча та ін. - слово „помаранч" („померанець") трапляється значно частіше, ніж апельсин, хоча позначало саме цей плід або ж притаманний йому жовтогарячий, оранжевий колір" [9].

Так що вважати, що слова „помаранч" і „помаранчева" — це галицизми чи полонізми (як дехто із східних українців може подумати) -неправильно. Тут політична семантика пов'язана не з впровадженням в сучасну „літературну політичну" мову регіоналізмів (у тому числі з лексикону діаспори, як це іноді має місце), а з поверненням до не дуже вже давніх (з історичної точки зору) часів, коли щодо української мови ще не здійснювалася офіційна політика максимального наближення її словарного запасу до відповідного російського і коли, зокрема, значення російського слова **„оранжевий"** в російсько-українських словниках ще не обмежувалося прикметниками „оранжевий" та „жовтогарячий", як це сталося пізніше [10]. Але, без сумніву, таке повернення до „законного" українського слова і його широке використання в революційному контексті несуть в собі тонкий латентний політичний зміст і навіть цивілізаційне „навантаження".

3.1, нарешті, ще один аспект лінгвістично-політичної проблематики. Чому колір революції визначається лише як „жовтогарячий", як „помаранчевий"? Чому ігнорується інша гама кольорів, що використовувалася під час революційних подій кінця 2004 - початку 2005 років?

Не думається, що просто тому, що історію „пишуть переможці". Адже ще й не відомо, чи переможці вже остаточно визначені. Мабуть, справжні переможці - це не ті, хто „ще не повернувся з помаранчевого Майдану", хто затримався там зі своїми гаслами непримиренного протистояння „двох світів" - Добра і Зла, з відповідними кольорами - помаранчевим та синьо-білим. Симптоматичною є позиція, висловлена (в одному із виступів по телебаченню) Р. Безсмертним щодо недоцільності запровадження офіційного державного свята - Дня Свободи, 22 листопада - „щоб потім хтось його не відміняв". І проблема, як здається не в „загрозі реваншу", яка, безумовно, багатьма політиками та їх прихильниками бачиться такою, що йде лише ззовні - з боку одного із „старих" „історичних" таборів, а не ізсередини, тим більше не з боку самої людської природи, „маленьких" і великих людських слабостей, тим більше - слабостей політиків, особливо, бізнесменів при владі, особливо тих, хто ще не знає, що таке гармонізація і баланс інтересів як

відповідних подій і процесів.

Якщо скористатися традиційним інструментарієм класового чи стратового аналізу, то стосовно неї не можна обмежитися якось однією характеристикою. Цей комплексний процес — це і революція „мільйонерів проти мільярдерів", і революція середнього класу проти бюрократичних, номенклатурних, непотичних прошарків нової буржуазії, і революція, у якій у прямому протистоянні зі значною частиною великої національної буржуазії (що об'єдналася у своєрідний цивілізаційний союз з робітничим класом Сходу і Півдня України) дрібна, середня і транснаціональна буржуазія повели за собою широкі верстви пролетаризованих мас Центру і Заходу країни.

Однак ця політична революція не переросла в справжню соціально-економічну революцію. Незважаючи на суттєві „чистки" державного апарату в 2005 році, не сталося радикальної зміни самої природи правлячих адміністративно-політичних еліт. А конкретний зміст базових відносин власності в країні як за своєю генезою, так і за їх нинішньою соціальною природою залишається олігархічно-кримінальним, навіть після реприватизації та нової приватизації „Криворіжсталі" — можливо, єдиного випадку чесного відкритого приватизаційного конкурсу на теренах усього СНД.

По-друге, українська революція 2004 - 2005 років - це також і **„біло-блакитна" революція** з її „східнослов'янським", „канонічним православним", „радянським" і „пострадянським євразійським" цивілізаційно-культурним консерватизмом. (Колірна гама, що використовується в її назві, пов'язана з основними тонами політичної атрибутики передвиборчої кампанії Партії регіонів України та інших політичних сил, що підтримували В. Януковича в боротьбі за посаду Президента України й активно протистояли розгортанню „помаранчевої" революції). Природа цього політичного й історичного явища все ще не знайшла належного наукового і популярного роз'яснення ні з боку супротивників цієї революції, її викривачів, що заявляють про неможливість будь-якого співробітництва з цими „біло-блакитними ретроградами, бандитами і ворогами", ні з боку її прихильників, ні навіть з боку (наскільки це можливо, стосовно революції) безсторонніх, емоційно і політично „відсторонених" від предмета свого аналізу вчених-аналітиків і теоретиків.

Ця революція відбувалася переважно на Сході і на Півдні країни в середовищі широких неукраїнофільських мас населення, які „остаточно і безповоротно", самостійно (без будь-якої істотної закордонної допомоги) усвідомили себе як особливий суб'єкт цивілізаційного процесу в Україні й у різних культурних ареалах, до яких вона — Україна - історично належить. Це була боротьба за свою ідентичність і особисту та колективну гідність представників особливих суб'етносів, яких часто деякі ідеологи

і прості представники „етно-національно-свідомих" кіл принизливо називають „совками", але які (гостро, але найчастіше чисто інстинктивно) відчувають свій нерозривний культурний зв'язок з великими історичними спільнотами, що зійшли з політичної арени, але не зі світу культури і духу, для яких зовсім не етичне, і тим більше не племінне було головним. Саме ці глибинні шари „цивілізаційного коду" зачепив і розбурхав народний (а не бюрократично-клановий, також присутній) компонент „біло-блакитної" революції. її зміст - це боротьба значної частини поліетнічного, мультикультурного українського народу за свої законні культурні і політичні права, що їх не здатні забезпечити ні кучмізм, ні оранжизм, ні будь-який інший рух, що орієнтується на замовчування корінних цивілізаційних проблем українського суспільства.

„Біло-блакитна" революція розпочалася незабаром після другого туру голосування на президентських виборах у відповідь на перехід „помаранчевої" революції у найбільш активну фазу - у відповідь на серію кантональних і муніципальних революцій на Заході України й активне творче застосування в Києві (а нерідко навіть і пряму імітацію) петроградського досвіду 8 7-літньої давнини. У найяскравіших формах „біло-блакитна" революція заявляла про себе на постійно діючому „біло-блакитному" анти-Майдані в Донецьку, на мітингах у Луганську, Харкові, Одесі, в Криму, в об'єднаних діях регіональної і місцевої влади Сходу і Півдня України під час проведення в Сєвєродонецьку Всеукраїнського з'їзду депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад усіх рівнів. Тоді з'явився гіпотетичний проект політичного об'єднання „нежовтогарячих" регіонів, створення Південно-Східної Української Автономної Республіки, і, зокрема, ідея призупинити сплату східними і південними регіонами податкових надходжень до загальнонаціонального бюджету - на час „помаранчевої" революції в Києві. Ця загроза політичних дій, що явно виходили б за межі чинних конституційних і взагалі правових норм, була однією з чітких ознак відповідної -„непомаранчевої" — політичної революції. А головне - „біло-блакитна" революція відбувалася в серцях і душах людей. До речі, у неї був і свій „надійний", хоча водночас досить примітивний (за тодішнім професійним рівнем) загальнонаціональний телеканал („Україна").

З кінця січня 2005 року „біло-блакитна" революція набула переважно латентних форм. Не капітулювавши, а лише тимчасово визнавши інституціональну гегемонію „помаранчевих", „біло-блакитні" в цивілізаційному плані боролися і продовжують боротися, насамперед, за честь і гідність своїх суб'етносів як рівноправної частини єдиного народу України [11].

І, нарешті, третя складова української революції - найважливіша з історичного погляду - це своєрідний кумулятивний ефект перших двох її складових, спільна для всього українського народу революція духу,

перемога цінностей плюралізму і толерантності, стратегічна орієнтація на єдність у розмаїтті.

Духовна, цивілізаційна революція

Духовна революція в Україні 2004 - 2005 років проявилася, передусім, у тому, що громадяни України усвідомили і відчули на практиці **цінність власної людської гідності.** Відбулися істотні якісні зміни в емоційному стані суспільства. Покінчивши з насаджуваною кучмізмом суспільною апатією і „двоємисленням" (але, мабуть, поки ще не з дворушництвом), революція розбудила щире масове бажання вірити і любити, підсилила життєві сили соціуму. Однак це бажання ще мало пережити „період дорослішання", у тому числі й звільнення від наївних ілюзій.

Вже до осені 2005 року українська революція дозволила народові потроху **звільнитися від багатьох ілюзій,** у тому числі від традиційних для східних слов'ян „месіанських очікувань" від політично сильних і активних представників чоловічої половини роду людського. Правда, тут, у сфері подолання таких ілюзій, з урахуванням потужної харизми лідера об'єднаних революціонерів-популістів (Ю. Тимошенко), залишається ще простір для досягнення повної тендерної рівності.

Процес духовного відновлення українського суспільства проявився, зокрема, в тому, що, **зазирнувши за заслону, що приховує глибини суспільної підсвідомості (і суспільного несвідомого),** воно, суспільство, жахнулося тому руйнівному конфлікту, що наближався, і якого, волею випадку чи волею Божою, вдалося уникнути. І, зрадівши щасливій випадковості — такому відносно безболісному виходу з жорсткого політичного протистояння, загальнонаціональної кризи, українське суспільство тепер **у стані „помислити про немислиме"** - про той поріг, після якого шансів на повернення до єдності соціуму (і для спокою в цілому регіоні світу) практично немає і який тому в жодному разі не можна переступати. Справді, суспільство **подорослішало** і тепер воно спроможне завчасно зупинити політичних маніпуляторів і авантюристів, не піддатися на хитромудрі провокації політтехнологів і замовників їх витончених багатоходових операцій та цинічних схем, а головне - не опинитися знову перед прірвою громадянської війни і диктатури, перед реальністю катастрофи національного, а то й світового масштабу. Завдяки революції 2004 - 2005 років, українське суспільство отримало сильну вакцину і ефективну протиотруту, здатну запобігти можливим спробам дестабілізації країни через ті чи інші нелегітимні дії з боку влади чи через будь-які проекти організації повстань, переворотів, революцій. Тим самим країна стала духовно сучаснішою, більш „європейською". Водночас, звичайно ж, цивілізаційний розкол в Україні зберігся, набуваючи дещо інших форм.

„Помаранчева" політична революція являла собою і революцію

цивілізаційну (незавершену). Крім суто внутрішніх (українських) завдань, вона вирішувала завдання майже глобального характеру: робилася активна спроба ґрунтовного реструктурування всього пострадянського простору - як наслідок переосмислення і перевизначення траєкторії подальшого розвитку його найважливіших культурно-історичних, демографічних, територіальних та економічних складових.

Наступні два взаємозалежні факти дозволяють характеризувати події 2004 - 2005 років як **революцію цивілізаційну.** З одного боку, **євроатлантична тенденція** змогла здобути відносну гегемонію в її протистоянні **євразійській тенденції.** А з іншого боку, в результаті прямого зіткнення сил, що репрезентують основні цивілізаційні тенденції, геополітичні орієнтації (в їх майже „чистому вигляді"), було досягнуто якісно нового духовного стану суспільства, що проявилося в тім, що зараз вже остаточно **внесено цивілізаційну ясність** в дуалістичну природу сучасного українського суспільства, суспільства не тільки і не просто мультикультурного, але й біцивілізаційного та білінгвістичного.

Для багатьох політиків і аналітиків найважливіше геостратегічне, геополітичне питання, що стосується України, й досі все ще має такий вигляд, як і наприкінці 2004 року, коли його сформулював один з представників української діаспори Б. Гаврилишин: „Україна постала перед серйозним вибором, що буде мати наслідки і для всього західного світу. Це вибір між інтеграцією євроатлантичною і євразійською" [12]. Але революція з усе більшою визначеністю доводить, що для збереження суспільного спокою, зміцнення національної безпеки України і безпеки в регіоні Східної Європи в цілому, питання „вибору" України, очевидно, доцільно переформулювати: „Чи вдасться Україні надійно закріпити цінності біцивілізаційності? Як найліпше зберегти і зміцнити реальний статус України як життєздатної єдиної країни? Чи відповідає сподіванням її громадян та інтересам демократичного суспільного розвитку її політичний статус як нейтральної держави?".

Звичайно ж, є в Україні сили, що умисно чи несвідомо посилюють розколи в суспільстві, бажають зберегти незмінними (насамперед щодо цивілізаційної політики) командно-адміністративні принципи старих і нинішніх все ще імперських за своєю суттю монолітичних структур, що збереглися в одному з відламів давнього імперського моноліту. І це виявляється не тільки в спробах насадити однобічну зовнішньополітичну орієнтацію й заперечити прийнятність для України принципів федералізму, реальної децентралізації і деконцентрації влади, але також і в „моністичних" підходах до розв'язання конфліктогенних проблем, що стосуються безпосередньо сфери культурного базису суспільства. Симптоматичним у цьому відношенні є, зокрема, представлена на офіційному веб-сайті МЗС України (за станом на березень 2006 року) автобіографічна довідка нинішнього міністра закордонних справ України,

в якій російська мова багатозначно фігурує в списку іноземних мов, якими пан міністр володіє [13]. Однак спроби значної частини „помаранчевого" культурно-політичного табору змінити цивілізаційну природу українського суспільства зовсім не виключають того, що в Україні незабаром візьме гору щира культура білінгвізму (двомовності), поваги і турботи стосовно регіональних і місцевих мов та діалектів [14].

В результаті революції 2004 - 2005 років в українському суспільстві в цілому **зміцнилися цінності культурного плюралізму.** Воно визнає нормальність того, що регіони, культурні і соціальні прошарки України різноманітні, а найважливіше - що вони хочуть і надалі зберігати свою самобутність, не бажають зазнавати диктату будь-якого імперського уніфікуючого центру. Базові цивілізаційні інстинкти, що пробудилися у всіх основних культурно-політичних складових українського суспільства, нині вже досить добре політично артикульовані. Назад у підсвідомість ці інстинкти вже не загнати жодними балачками про те, як „правильно" і „однозначно" проблеми, подібні нинішнім українським, вирішуються на практиці „в усьому цивілізованому світі" або повинні вирішуватися відповідно до того чи іншого „єдино правильного вчення". Описом добре (хоча і тенденційно) підібраних, відредагованих і відретушованих істориками, політологами, юристами (а фактично - пропагандистами певної культурно-політичної течії) „зразків" уже не вдасться обмежитися. Самоповага, що пробудилася в народі, і свобода слова, що стала реальним політичним досягненням українського суспільства, вимагають нині від усіх суб'єктів політичного процесу особливої уваги до коректності, повноти і глибини своїх аргументів. Штучно підібрані і сконструйовані комплекси зовсім непоказових (принаймні, для такого типу соціуму, як український) історичних національних чи регіональних прикладів уже не спрацьовують як ефективні механізми політичної пропаганди. Тепер уже нагальним стає серйозне експертне обговорення (з його широким висвітленням) найактуальніших і найважливих проблем, зокрема: державної мовної політики, децентралізації й деконцентрації влади, регіоналізації й федералізації, економічної і політичної інтеграції в регіональні та глобальні спільноти (організації), створення наднаціональних органів у межах міждержавних політичних і економічних об'єднань та передачі їм національними державами ряду своїх суверенних прав, а також глибоке обговорення в доступній для більшості громадян формі інших важливих питань державного будівництва і перспектив розвитку країни.

Партія регіонів поступово перетворюється на ядро впливового суб'єкта цивілізаційного процесу - процесу творення демократичної культурно-плюралістичної держави, двомовної і біцивілізаційної нації, дружньої і Європі, і Росії, що усвідомлює і поважає специфіку кожного зі своїх регіонів і кожного зі своїх суб'етносів. Ця партія, що увібрала в себе

найважливішу частину енергетики „білої-синьої революції", терпляче чекає, хто з іншого - „помаранчевого" боку простягне їй руку співробітництва і щиро сприйме цінності біцивілізаційності та двомовності своєї нації. У свою чергу, Президент В. Ющенко у лютневому (2006 року) Посланні Верховній Раді зробив явну заявку на те, що він готовий стати „Президентом усієї України", що він уже „повернувся з помаранчевого Майдану", що майбутнє — за загальнонаціональним примиренням та історичним компромісом, а не за протистоянням цивілізацій, не за розколом країни і не за новою революцією.

Література:

1. Якушик В. М. Проблеми теории революционно-демократического государства. - К: УМК ВО, 1991. - С. 46 - 49.

2. **Забужко** О. *Let my people g*o: 15 текстів про українську революцію. - Київ: Факт, 2005. - С. 101.

3. **Якушик В. М.** Вступ до політології. — К.: Видавничий дім „Асасіетіа", 1995. - С. 14.

4. Теледебатьі между кандидатами в президенти Украиньї 20.12.2004. //http://www.ua2004.ru/docs/debates/.

5. **Витренко Н.** А. Мороз — зто проамериканская сила в Украине. // //http://www.ua-pravda.com/vitr280505.shtml; **Витренко Н.** „Оранжевьш путч" — дорога в колониальньїй фашизм. // http://www.apn-nn.ru/diskurs_s/512.html.

6. **Кушнарев Е. П.** Конь рьіжий. Записки контрреволюционера. — Харьков: Изд-во „Харьков", 2005. - С. 121, 126.

7. **Якушик В.** Революція. Але не помаранчева. // День. (Київ). — 2005, 15 грудня. № 232 (2211). - С. 4.

8. **Лесюк** Я. Ми не створювали образ Ющенка, ми розкрили його внутрішній світ. //www.razom.org.ua/ua/news/4965/.

9. **Гуцало Л.** Говоримо українською. //http://dua.com.ua/2005/21/arch/6.shtml

10. **Ганич Д. И., Олейник И. С.** Русско-украинский словарь. Изд. 5. — К: Радянська школа, 1979. - С. 499.

11. Якушик В. Свобода слова чи висловлювань? Про етику та смисли політичних дискусій на матеріалах ток-шоу. // День. (Київ). 2006, 2 лютого. - № 14 (2236). - С. 4.

12. **Якушик В.** Президент повернувся з Майдану. // День. (Київ). — 2006, 18 лютого. - № 26 (2248). - С. 4.